

O'ZBEKISTON RESPUBLIKASI
OLIIY TA'LIM, FAN VA INNOVATSIYALAR VAZIRLIGI
FARG'ONA DAVLAT UNIVERSITETI

**FarDU.
ILMIY
XABARLAR-**

1995-yildan nashr etiladi
Yilda 6 marta chiqadi

**2-2025
FILOLOGIYA**

**НАУЧНЫЙ
ВЕСТНИК.
ФерГУ**

Издаётся с 1995 года
Выходит 6 раз в год

A.G.Sabirdinov	
O'zbek tarixiy romani: Oybek va Qodiriy	6
G.M.Oripova	
Ayol ijodkorlar she'riyatida daraxt obrazi tasviri.....	9
M.A.Jo'rayeva	
Munavvar Qori Abdurashidxonov ijodida safar janri	13
G.Muhammadjonova	
Hayot haqiqati, tarixiy haqiqat va badiiy idrok.....	17
I.A.Эшонқулов	
Тавсифи мушаххаси тазкираҳои Ҳашмати Бухорой.....	21
B.X.Murtazoyev, F.O.Hafizova	
"Bobotog"essesida peyzaj: flora tasvirida badiiylik.....	28
I.A.Эшонқулов, З.П.Аҳмедҷонова	
Ситоиши хирад ва хирадгустарӣ дар "Шоҳнома"-и Ҳаким Фирдавсӣ	34
D.T.Musayeva	
Elizabet Gaskel ijodiga nazar	39
H.H.Қаюмов	
Муаммои шинохти санъати ташхис дар поэтикаи мумтози форсу тоҷик.....	42
Sh.T.Ibragimov	
"Babur the tiger" romani o'zbekcha tarjimasida metafora ifodasi	47
J.T.Ibragimov	
"Qutadg'u bilig" istioralarining poetik o'ziga xosliklari xususida chuqur mulohaza.....	55
A.A.Akbarov	
Vatanga muhabbatning lirik ifodasi	61

TILSHUNOSLIK

Sh.M.Iskandarova	
Farg'ona davlat universiteti tilshunosligi: kecha va bugun	66
Г.М.Хошимов, М.Г.Хошимов, Н.А.Абдуллаева, Д.Ш.Назарова, Д.А.Ахмедова	
Актуальные проблемы терминологического аппарата и метаязыка исследования пословиц и поговорок.....	71
Z.V.Alimova	
Navoiyning "Saddi Iskandariy" dostonida sifat turkumiga oid forsiy leksemalar xususida	81
A.B.Uralov	
Ayrim kengaygan shakllar taraqqiyoti hamda ularda nomutanosibliklar	86
Z.A.Davlataliyeva	
Ingliz tili darslarida talabalarining o'qish ko'nikmalarini rivojlantirishning mazmuni, shakli va vositalari.....	90
H.A.Абдуллаева	
Сопоставительное изучение провербем, вербализующих концептуальную оппозицию «ум/глупость» в английском и русском языках	95
H.A.Отахонова	
Проблемы общей теории и классификации лингвокультурам	100
B.B.G'aprov	
Ingliz gazeta sarlavhalarining o'ziga xos xususiyatlari hamda ularda fe'l komponentli kollokatsiyalarning qo'llanilishi.....	106
D.M.Yuldasheva, Z.I.Usmonova	
Siddiq Mo'minning "Buyuk Temur avlodi" nomli she'rida pretsedent nom tahlili.....	112
N.Fidan	
Ellipsis in English text linguistics	115
M.O.Qulmamatova	
Ingliz va o'zbek tillaridagi "boylik/wealth va kambag'allik/poverty" konseptlarining o'xshashlik va farqli jihatlari.....	120
N.X.Boboqulova	
Ingliz va o'zbek tillarida head/bosh somatik komponentli maqollarning konseptual tahlili	124

UO'K: 891.709

МУАММОИ ШИНОХТИ САНЪАТИ ТАШХИС ДАР ПОЭТИКАИ МУМТОЗИ ФОРСУ ТОЧИК**FORS-TOJIK MUMTOZ POETIKASIDA TASHXIS SAN'ATINING E'TIROF ETILISHIGA DOIR MUAMMOLAR****ПРОБЛЕМЫ ПРИЗНАНИЯ ИСКУССТВА ОЛИЦЕТВОРЕНИЯ В КЛАССИЧЕСКОЙ ПЕРСИДСКО-ТАДЖИКСКОЙ ПОЭТИКЕ****PROBLEMS OF RECOGNIZING THE ART OF PERSONIFICATION IN CLASSICAL PERSIAN-TAJIK POETICS****Қаюмов Нодир Найимович**

Доктори фанҳои фалсафа оид ба фанҳои филологӣ (PhD), дотсенти кафедраи таълими ибтидоии Донишқадаи омӯзгории Ўзбекистон-Финландия

Аннотатсия

Санъати ташхис яке аз аввалин воситаҳои тасвири бадеӣ буда, таърихи куҳан дорад, аммо дар шеършиносии асримиёнагии форсу тоҷик аз назари олимон дур мондааст ва дар китобу рисолаҳои мавҷуда низ тамоми паҳлӯҳои ин санъат мавриди таҳқиқ қарор нагирифта, доир ба баъзе ҷиҳатҳои зоҳирии он афкори муҳаққиқон ба назар мерасаду бас. Агарчи намунаҳои ташхис дар асоли қадима, эҷодиёти даҳонакии халқ, манбаъҳои хатмӣ ва адабиёти халқҳои эронӣ ва шеърҳои мумтози форсу тоҷик бисёр ба қор бурда шудааст, шеършиносии нормативии пешин онро чун санъати алоҳидаи шеърӣ шинохта, дар доираи санъатҳои истиорау ташбеҳ қарор додаанд. Ҳол он ки ташхис бо хусусиятҳои назарӣ ва мазмуну моҳияти худ аз истиорау ташбеҳ фарқи кулӣ дорад ва дар мақола хусусиятҳои поэтикӣ ва назарӣ, истиқлолияти ташхис аз санъатҳои ташбеҳу истиора, инчунин нуктаи назари шеършиносон мавриди муҳокимау баррасӣ қарор гирифтааст.

Annotatsiya

Tashxis san'ati badiiy adabiyotning dastlabki qadimiy vositalaridan biri hisoblanadi. lekin o'rta asrlar fors-tojik she'rshunosligida u olimlar nazaridan chetda qolgan, mavjud imiy risolalarda esa bu san'atning barcha qirralari emas, faqatgina ba'zi xususiyatlari o'rganilgan. Garchi tashxis san'atining namunalari qadimgi mifologiya, xalq og'zaki adabiyoti, eron xalqlari yozma manbalari va adabiyotida, mumtoz fors-tojik she'riyatida keng qo'llanilgan bo'lsa-da, o'rta asrlar she'rshunosligi uni alohida she'riy san'at turi sifatida e'tirof etmagan. Mumtoz fors-tojik poetikasida tashxis san'ati mustaqil she'riy san'at sifatida emas, balki istiora va tashbih san'ati doirasida o'rganilgan. Tashxis o'zining nazariy xususiyatlari va muhim mazmuniga ko'ra, ko'p hollarda o'zining shakli va tuzilishi bilan istiora va tashbih san'ati doirasiga sig'maydi va asosan, alohida she'riy san'at sifatida ko'zga tashlanadi. Maqolada tashxisning nazariy xususiyatlari, uning istiora va tashbih san'atidan mustaqilligi, shuningdek, bu boradagi fors-tojik she'rshunoslarining qarashlari muhokama qilinadi.

Аннотация

Приемы олицетворения в искусстве — один из древнейших методов в художественной литературы. Однако в средневековой персидско-таджикской поэтике она осталась вне поля зрения ученых, и в существующих трактатах изучались лишь некоторые черты этого вида искусства, а не все его аспекты.

В классической персидско-таджикской поэтике, известной как художественная наука о литературе, ученые уже много лет упускают изучением этого искусства речи. Хотя образцы приемы олицетворения в искусстве широко использовались в античной мифологии, народном устном творчестве, письменных источниках и литературе иранских народов, классической персидско-таджикской поэзии, средневековая поэтика не признавала его как отдельный вид поэтического искусства. В классической персидско-таджикской поэтике приемы олицетворения в искусстве изучались не как самостоятельное поэтическое искусство, а в рамках искусства метафоры и сравнения. Олицетворения по своим теоретическим характеристикам и важному содержанию принципиально отличается от сравнения и метафоры. Во многих случаях ее форма и структура не вписываются в рамки искусства и метафоры, и она рассматривается в основном как отдельный поэтический искусство.

В статье рассматриваются теоретические особенности олицетворения, его независимость от искусства метафоры и сравнения, а также взгляды персидско-таджикских поэтоведов на этот вопрос.

Abstract

The art of personification is one of the earliest and most ancient tools of fiction. However, in medieval Persian-Tajik poetics, it was largely overlooked by scholars, and existing treatises examined only certain features of this art rather than all its aspects.

In classical Persian-Tajik poetics, also referred to as the science of literature, scholars did not document this literary art form for many ears. Although examples of personification were widely employed in ancient mythology, folk oral literature, written sources, the literature of the Iranian peoples, and classical Persian-Tajik poetry, medieval poetics did not recognize it as a distinct type of poetic art. Instead, the art of personification was studied within the framework of metaphor and simile, rather than as an independent poetic art.

In terms of its theoretical characteristics and significant content, personification fundamentally differs from metaphor and simile. In many cases, its form and structure do not conform to the framework of metaphor and simile, and it stands out primarily as a distinct poetic art.

This article examines the theoretical features of personification, its independence from metaphor and simile, and the perspectives of Persian-Tajik poetry scholars on this subject.

Калидвожаҳо: санъат, ташхис, истиора, ташбеҳ, шеършиносӣ, форсу тоҷик, назария, мустақилият

Kalīt soʻzlar: sanʼat, badiyat, tashxis, istiora, tashbih, sheʼrshunoslik, fors-tojik, nazariya, mustaqil

Ключевые слова: искусство, художественный, олицетворение, метафора, сравнение, поэтика, персидско-таджикский, теория, независимый

Key words: art, artistic, personification, metaphor, simile, poetics, Persian-Tajik, theory, independent.

САРСУХАН

Санъати ташхис аз санъатҳои зебо ва нотакрори илми бадеъ буда, ба гурӯҳи санъатҳои маънавий дохил мешавад. Истилоҳи ташхис дар илми адабиётшиносӣ ба маънои шахсонидан, ба ҳайвоноту парандагон, растаниҳою чизҳои бечон ва ба ҳодисаҳои дигари табиату мафҳуми олам ҷон бахшидан, онҳоро ба сурати инсон ҷилвагар намудан, ҳар навъ ҳайвоноту парандаҳоро ба забони инсонӣ дароварда, масъалаҳои муҳрами ҷомеаву ҳаёти иҷтимоӣ онро ба риштаи тасвир кашидан дарк мегардад.

Дар адабиётшиносии асримиёнагии форсу тоҷик хусусиятҳои назарӣ ва аҳамияти тасвирсозии санъати ташхисро ба инобат нагирифта, онро як навъи санъати истиораву ташбеҳ пиндоштанд. Зеро дар шеършиносии мумтози форсу тоҷик каломи бадеиро аз рӯи шакл эътироф менамуданд ва дар санҷишу муайян намудани қимати бадеии шеър бештар ба шакл эътибор медоданд на ба мазмунофарии он. Вақте ки мазмуну моҳияти шеърро аз рӯи маҳорати шаклбозии шоир муайян менамуданд, албатта ба вучуд доштани санъати ташхис эътибор намедоданд, чунки санъати ташхис бештар ҷанбаи маънавий дорад на ин ки шаклӣ. Аксар намунаҳои ашъори шуарои пешинаи мо низ аз санъатҳои истиораву ташбеҳ таркиб ёфтаанд. Дар шеъри тоҷикӣ санъатҳои мазкур ҳамон қадар нуфуз пайдо намуда буд, ки дигар намудҳои сухани бадеӣ дар пеши ин санъатҳо ночиз менамуд [11:33]. Сониян, шакли ифодаёбии санъатҳои истиораву ташбеҳ ба асоси шеършиносии тоҷик мувофиқ меомад. Яъне, санъатҳои мазкур зоҳиран ба шаклпардозӣ ва мазмунофаринӣҳои эстетикӣ шеършиносони мумтоз мубоқат мекард ва аз ин сабаб шеършиносони классикӣ тоҷик ин санъатҳоро ба дараҷаи аввал гузошта, дигар намудҳои каломи бадеиро яке аз навъи ин санъат пиндошта, таваҷҷуҳ ба онҳо камтар ба мушоҳида мерасад.

МЕТОДҲО ВА ТАҲЛИЛИ АДАБИЁТ

Тадқиқ ва омӯзиши амиқи хусусиятҳои назарии каломи бадеъ собит менамояд, ки дар адабиёти мумтози форсу тоҷик бисёр намунаҳои шеърӣ, асосан аз санъатҳои ташбеҳ ва истиора таркиб ёфтаанд, ба ғайр аз санъатҳои мазкур санъатҳои дигар низ ба назар мерасанд ва яке аз онҳо санъати ташхис маҳсуб мегардад ва он бештари маврид ба таври мӯъҷаз ба назар мерасад ва аз ин нуқтаи назар шеършиносон онро чун санъатҳои истиораву ташбеҳ қисмат накарданд. Санъати ташхиси кӯтоҳ дар тасвири бадеии шеъри мумтози форсу тоҷик қариб баробари санъатҳои ташбеҳ ва истиора маъмул аст. Аммо илми шеършиносии пешина онро назиҳоти ба доираи санъатҳои истиора ва ташбеҳ мансуб кардааст. Дар ҳақиқат, санъати ташхис ва руҳбахшӣ аз лиҳози шакл ба истиора монанд аст. Масалан дар ин байти Камоли Хӯҷандӣ:

Ба рӯят даъвии хубӣ чу домангир шуд гулро,

Бад-ин маънӣ намедорад сабо даст аз гиребонаш [5:43].

Тасвири бадеи пурра ба ташхис ва руҳбахшой асос ёфтааст. Шоир таъкид месозад, ки гул дар зебӣ ба рӯи маҳбуба даъвои баробарӣ кард, аммо ин даъвои ӯ ба сабо маъқул нашуд ва барои ҳамин даст ба гиребон шудааст. Дар байти мазкур ҳам сабо ва ҳам гул ташхисонида шуда чун инсон ба рафтору кирдор меоянд. Аммо илми шеършиносии асримиёнагии тоҷик ин ду ташхисро ҳамчун истиораҳои “даъвои гул”, “дасти сабо”, “гиребони гул” мешиносад, ки дар натиҷа ташхис ва руҳбахшой на танҳо тамомиятии шакл, балки латофату барҷастагии худро низ аз даст медиҳад.

Шеършиносии асримиёнагии форсу тоҷик дар байни навъҳои истиора фарқиятҳо гузошта, дар аксари ҳол он истиораро, ки барои ифодаи манзараҳои табиат ва ашъи бечони вай кор мерафт, чун навъи махсус ё ин ки бо номи истиораи макнӣ шарҳ додаанд. Донишманди шинохта Шамси Қайси Розӣ дар рисоли “Ал-мӯҷам” хусусиятҳои назарии санъати ташхисро дар дохили истиора санҷида, онро чун як навъи истиора, ки барои ба нутқ ва муколама даровардани ҳайвоноту ҷамодот ва мавҷудоти ғайри инсон истифода мешавад, зикр менамояд: “Ва аз соири (тамоми) анвои маҷозот он чи ба авсофи шуаро махсустар аст ва ҷуз дар каломи манзум тадовуле бештар надорад, муколамаи ҷамодоту ҳайвоноти ғайри нотӣ аст, чун мунозираи теғу қалам ва шамъу ҷароғ ва гулу булбул ва маҳотаботи итлолу даман ва риёху (ғиёхҳо) қавокиб ва ғайри он, чунон ки Кофии Зафари Ҳамадонӣ гуфтааст:

*Пурсид ба боғ булбул аз наргиси маст,
К-аз гул хабаре ҳаст туро? Гуфто: Ҳаст.
Гул маҳди зумуррадин ба гулбун барбаст,
Аз гилла бурун омаду дар мадҳ нишаст ” [9:291]*

Шамс Қайси Розӣ ба нутқ водор кардани ҳайвоноту ҷамодот ва ба онҳо додани баъзе хусусиятҳои инсониро як навъи истиора пиндоштааст ва он минбаъд дар рисолаҳои баъдинаи шеършиносӣ амсоли “Бадоеъ-ус-саноеъ”-и Атоуллоҳ Ҳусайнӣ, “Шеър-ул-аҷам”-и Шиблии Нӯмонӣ ва ғайра такрор шудааст. Ҳамин тавр асрҳои зиёде донишмандони илми шеършиносӣ ташхисро дар шакли алоҳида наомӯхта, хусусиятҳои назарӣ, гензис ва аҳамияти образофарии онро аз назарҳо соқит карданд.

Дар маълумоти доир ба санъати истиора нигоштаи китоби “Бадоеъ-ус-саноеъ” муаллиф мутмаин аст, ки тасвири бадеи аз як навъи санъати истиора таркиб ёфтааст:

*Пири сипеҳр ёд зи аҳди шубоб кард,
К-аз меҳру маҳ ду дидаи худро пуроб кард,
Ё хира гашт чашми вай азбаски ӯ назар
Чун ошиқон ба рӯи ту, эй офтоб кард.
Наргис зи чашми масти ту омӯхт расми ноз,
К-аз гул фиканд бистару оҳанги хоб кард... [2:156]*

Атоуллоҳ Маҳмуди Ҳусайнӣ дар идомаи сухан таъкид менамояд, ки дар ғазали мазкур навъи махсуси санъати истиора қорбаст шудааст, он барои тасвири унсурҳои ғайриинсонӣ – ҳайвоноту наботот, ҷамодоту ва ғайр ба кор меравад: “Ва аз қабилҳои истиорат аст хитоб ба ғайри инсон – монанди ҳайвонот, набототу ҷамодот ва мунозирае, ки шуаро миёни эшон меғунанд, чун мунозираи теғу қалам ва рӯзу шаб ва шамъу гул” [17:156]. Дар ғазал ибораи “пири сипеҳр” омадааст ва он сабаби истиора пиндоштани ин санъат шудааст. Дарҳақиқат, ибораи “пири сипеҳр” истиора буда, муроди шоир аз он тасвири фалаки қуҳанбунёд аст. Аммо ба фикри мо дар ин ибора ифодаебии “пири сипеҳр” ва аз даврони хуши “аҳди шубоб” – рӯзгори ҷавонӣ ёд кардани ӯ, меҳру муҳаббати моҳро ёдовар шуда, ду дидаи худро пури об намудан ва хира гаштани чашмону чун ошиқон бар рӯи маъшуқа назар кардан бевосита аз дастовардҳои санъати ташхис таркиб ёфтааст. Зеро дар ғазал тасвирҳои шоирона бо ифодаи “пири сипеҳр” ба охир нарасида, таҳайюли бадеи шоир вусъат меёбад ва тавассути он фалаки қуҳнарабод аз айёми ҷавонӣ ишқи пургудозаш ёд намуда, дилаш реш мегардад ва аз ҳасрати ошиқона нолону гирён мешавад. Дар ғазали мазкур истиора барои афзудани таъсирбахшии санъати ташхис мавриди қорбаст қарор гирифтааст. Аммо Атоуллоҳ Маҳмуди Ҳусайнӣ ташхисро дар ин ҷо як навъи истиора пиндоштааст. Аммо аз лиҳози баён ёфтани тасвирҳои шоирона, ки ба худ ҳаракат ва ҳосияти инсониро мӯҷассам намуда, тақдири ошиқи бечораро инъикос мекунад, маълум мешавад, ки он намунаи санъати истиора набуда, балки тасвири ташхисонидашудаи олами қуҳанбунёд мебошад.

ADABIYOTSHUNOSLIK

Муаллифи китоб дар рисола зикр менамояд, ки ин як навъи истиора буда, муроди шоир муроҷиат ба олами ғайри башар, ҳайвоноту набототу ҷамодот аст, ки ин анъанаи маъмул дар байни шоирон будааст. Инчӯ муаллиф ба вусъати воқеа ва мазмуни ғазал эътибор намодасту онро як навъи истиора пиндоштааст. Дар ғазал истиора санъати ёрирасон аст ва ҳаракатҳои ҷисму ҷирмҳои беҷон ё ин ки додани хусусиятҳои инсонӣ ба онҳо бевосита ба санъати ташхис дахл дорад. Аз мисоли боло бармеояд, ки дар шеършиносии асримиёнагии тоҷик аз сабаби як навъи санъати истиора ва ташбеҳ донишмандони ташхис онро мавриди омӯзиши амиқ қарор надованд, ҳатто истилоҳи махсуси ифодакунандаи ин санъат вучуд надовшт. Аммо дар натиҷаи пажӯҳиш бармеояд, ки санъати ташхис аз замони қадим санъати алоҳидаи мустақил ва дар навъҳои гуногун мавриди истифодаи эҷодкорон будааст.

МУҲОКИМА ВА НАТИҶАҲО

Ақидаи як навъи истиора ва ташбеҳ пиндоштани ташхис дар адабиётшиносии нимаи аввали асри XX низ роиҷ будааст. Аз ҷумла, дар осори мӯътабари адабиётшиносии садаи мазкур “Шеър-ул-аҷам”-и Шиблии Нӯмонӣ дар асоси таҳлили байтҳои “Шоҳнома”-и Абулқосим Фирдавсӣ муаллиф ин санъатро ба қайд нагирифта, шомили ташбеҳу истиора намудааст. Шиблии Нӯмонӣ дар фасли “Тахайюл”-и ҷилди чаҳоруми китоби мазкур то замони Фирдавсӣ дар адабиёт мавриди баҳрабардории шоирон набудан ва баъдтар дар шеърият истифода шудани ташхисро зикр мекунад: “Тахайюли ҳолис, ки ҳовии маонии ваҳмӣ ё ташбеҳот ва истиороти ҳаёлий бошад, то замони Фирдавсӣ маъмул нашуда буд, чу дар сайри тақомулии шеърӯ шоирии ин саноеъ он вақт набуда, балки баъдҳо маъмул шудааст, вале бо ин ҳол ҷои басте таъҷҷуб аст, ки ин шоири номӣ аз тахайюли сирф низ заминаи қобиле даст дода ва роҳро барои шуаро баъд соф намудааст...” [10:268]. Аз сабаби он ки дар адабиётшиносии нормативӣ аксарияти донишмандони адабиётшинос аз хусусиятҳои комили санъати ташхис огоҳ набуданд, онро мансуб ба истиора ва ташбеҳ донистаанд, ин мулоҳизаҳои олимони дар таҳқиқоти Шиблии Нӯмонӣ низ мисли анъанаи идома ёфтааст. Ӯ хусусият ва падидаҳои назарии ташхисро ҳамчун санъати алоҳида қайд накардааст. Аммо он байтҳое, ки ҳамчун мисол аз муқаддимаи достони “Бежан ва Манижа” оварда шудааст, намунаҳои зиёди санъати ташхисро дарбар мегирад. Чунончи дар шеър “рӯй шустани шаб”, “худро ороиш додан ва дилтанг шуда пихон гаштани моҳ”, “тохтани сипоҳи шаби тор бар дашту роғ”, “аз сардӣ ва зимистон суст шудани дасту пойи хуршед”, “аз тирагии рӯзгор ба хоб рафтани замин”, “аз вазъи ногувор тарсида ба ваҳшат омадани ҷаҳон”, “аз неку бад лаб фурӯ бафтани замона” тасвирҳои тозаии ташхисонидашудаи Фирдавсӣ мебошад:

*Шабе чун шабаҳ рӯй шуста ба қир,
На баҳром пайдо, на кайвон, на тир.
Дигар гуна ороише кард моҳ,
Басте ҷӣ гузар кард бар пешгоҳ.
Шуда тира андар сарои диранг,
Миён карда борику дил карда танг.
Зи тоҷаш се баҳра шуда лочвард,
Сипарда ҳаворо ба зангор гард.
Сипоҳи шаби тира бар дашту роғ,
Яке фарш афканда чун парри зоғ.
Намуда ба ҳар сӯ ба чашм аҳриман,
Чу мори сияҳ боз карда даҳан.
Ҳар он гаҳ ки барзад яке боди сард,
Чу зангӣ барангехт зи ангишт гард.
Чунон гашт боғу лаби ҷӯйбор,
Кучо мавҷ хезад зи дарёи қор.
Фурӯ монд гардуни гардон ба ҷой,
Шуда суст хуршедро дасту пой.
Замин зери он чодари қирғун,
Ту гуфти, шудастӣ ба хоб андарун.*

*Ҷаҳонро дил аз хештан пурҳарос,
Ҷарас барғирифта ниғаҳбони пос.
На овои мурғу на ҳуррои дад,
Замона забон баста аз неку бад [8:289-290].*

Муҳаққиқ таъкид менамояд, ки ташхис то эҷодиёти Фирдавсӣ дар адабиёт маъмул набуда, тавассути осори пири Тӯс дар шеърӣ шоирон падида омадааст. Аз рӯи гуфтаҳои Шиблии Нӯмонӣ бармеояд, ки ин гуна услуби мухайяли тасвирсозии Фирдавсӣ ҳамчун мактаби маҳорат ба эҷодиёти шоирони баъдина хидмат намудааст. Ба мо маълум нест, ки муаллиф аз рӯи кадом санад ё ин ки манбаъ ба ин хулосаҳо омадааст. Зеро чунин услуби тасвирсозии бадеӣ нафақат дар замони Фирдавсӣ вучуд дошт, балки аз эҷодиёти Фирдавсӣ чандин асрҳо пештар, махсусан дар асотири ва манбаъҳои қадимаи халқҳои эронӣ, аз ҷумла дар “Авасто” ва дар осори шоирони ҳамзамони Рӯдакӣ ба назар мерасад, ки фикри Шиблии Нӯмониро рад менамояд.

Шинохти ташхис дар доираи санъатҳои истиораву маҷоз ва ташбеҳ дар адабиётшиносии халқҳои ҷаҳон хусусиятҳои умумӣ касб кардааст. Дар аксари рисолаҳои шеършиносӣ ва корҳои пажӯҳишӣ нисбати хусусиятҳои назарӣ, шакл, мазмун ва вобастагӣҳои ташхис бо намунаҳои дигари саноеи нафиса мулоҳизаҳои фарқкунанда дида мешавад. Тафриқаи назарии шиносӣ бо ташхисро дар рисолаҳои шеършиносии асримиёнагӣ ва корҳои тадқиқотии замони муосир мушоҳида кардан мумкин аст. Ағлаби адабиётшиносони асримиёнагӣ дар осори хеш ташхисро як навъи санъати истиора, маҷоз ё ин ки ташбеҳ зикр карданд, хусусиятҳои назарӣ, мазмун ва ҳаҷми ифодаи ташхис аз эътибор соқит гардида, дар тӯли асрҳо чун санъати алоҳида эътироф нагардидааст, ки онро бевосита дар асоси осори шеършиносии нормативии ҳам ғарб ва ҳам шарқ дида метавонем. Ба фарқ аз адабиётшиносии асримиёнагӣ донишмандони замони муосир дар шинохти комили санъати ташхис ба пешрафт ноил гардида, онро чун санъати алоҳида ва мустақил ба қайд гирифтанд.

ХУЛОСА

Ташхис, хусусан, шакли мӯъҷазӣ он дар шеършиносии мумтоз бештари маврид дар доираи санъатҳои истиораву ташбеҳ фаҳмида шудааст. Дар асоси таҳлили осори бадеӣ маълум гашт, ки ташхис аз санъатҳои истиораву ташбеҳ фарқи куллий дорад ва дар бисёр мавридҳо бо шаклу сохти худ дар дохили санъатҳои истиораву ташбеҳ намеғунҷад ва дар аксари ҳол чун санъати алоҳидаи шеърӣ ба назар мерасад.

Тамоюли ҳамчун санъати алоҳида қайд накардани ташхис дар илми адабиётшиносии тоҷик то асри XX ҳукмфармо буд ва бо саъю кӯшиши иддае аз олимони он бо номи ташхис дар шакли санъати мустақил зикр гаштааст.

Аз рӯи гуфтаҳои боло бармеояд, ки санъати ташхис санъати ба маънои том санъати озод буда, дар адабиёти бадеӣ аз замони хеле қадим мавриди истифода қарор гирифтааст.

РҶҲАТИ АДАБИЁТ

1. Арнаудов М. Психология литературного творчества. – Москва: Прогресс, 1985 г.
2. Атоуллох Ҳусайнӣ. Бадоеъ ус-саноеъ.-Душанбе: “Ирфон”, 1974
3. Зеҳнӣ Т. Санъати сухан. – Душанбе: Ирфон, 1967, 102 бет
4. Исҳоқов Ё. “Сӯз санъати сӯзлиги”- Тошкент, “Зарқалам” 2006-128 бет
5. Камоли Ҳўҷандӣ. Қуллийёт. Ҷ 2. –Душанбе: Ирфон, 1985.-461 с.
6. Муҳаммадризо Шафеъии Кадқанӣ. Суварӣ ҳаёл дар шеърӣ форсӣ. –Техрон: Огоҳ, 1389. – 732 с.
7. Сатторзода А. Барғузидаи осор.Баҳши I. Такмили бадеъии форсии тоҷикӣ.-Душанбе: “Дониш”. 2021, саҳ 345
8. Фирдавсӣ Абулқосим. Шоҳнома. Ҷилди IV. -Душанбе: Адиб, 1988.-408с.
9. Шамси Қайси Розӣ. Ал мӯъҷам: Муаллифи сарсухану тавзеҳот ва ҳозиркунандаи чоп Урбатулло Тоиров. – Душанбе: Адиб, 1991. – 464 с.
10. Шиблии Нӯмонӣ. Ҷилди савум, ҷаҳорум ва панҷум. – Душанбе ДДОТ, 2016. – 575 с.
11. **N.Kayumov. Fors-tojik adabiyotida tashxis san'atining tarixiy shakllanish tamoyillari va uning nazariy xususiyatlari.** Samarqand davlat chet tillari instituti nashriyoti, 2024-yil.
12. **N.Kayumov.** X-XI asrlar fors-tojik mumtoz poetikasida tashxis san'atining poetik funksional xususiyatlari. Xorijiy filologiya jurnali. 2023 yil, 3 (88) son. -B. 45-49